

VIZSGÁZIK AZ EUROKOMMUNIZMUS

BÁLINT ISTVÁN

Egy év alatt három választás, majd egyidőben három pártkongresszus. Vizsgázott az eurokommunizmus. A választások azt mutatták meg mennyire reális a nyugat-európai kommunista pártoknak az elképzelése, hogy átalakíthatják a társadalmat, megindulhatnak a szocialista társadalom építésének útján, békésen, demokratikusan, a parlamenti játékszabályok tiszteletben tartásával. A pártkongresszusok azt összegezték, milyen tanulságokat lehet levonni abból, hogy ez az átalakulás nem megy olyan gyorsan, ahogyan az eurokommunizmus kezdeti lendületének idején gondolták, és mit kell tenni, hogy a nyugat-európai kommunisták pártok mégse szoruljanak vissza a tehetetlen ellenzéki pádsoraiba, ne tegyék ismét a messzi távlatba a társadalom szocialista átalakítását.

1.

A választópolgárok Franciaországban, majd Spanyolországban, végül Olaszországban szavaztak, tehát az eurokommunizmus három legfejlettebb kommunista pártjának országában. Az eredmény ismert: ezeknek a kommunista pártoknak most sem sikerült bekerülniük a kormányba, sőt minden jel szerint most messzebb vannak ettől a céltől. Mint már mondtuk, mindhárom kommunista párt, maga az eurokommunizmus azzal az elképzeléssel indult, hogy lehetséges a kapitalizmus békés átnövése szocializmussá, lehetségesek olyan szövetségek, amelyek elindítják ezt az átalakítást és maga az átalakulás egy lassú folyamat, amelyben fokozatosan erősödnek a szocialista társadalom elemei. A legfejlettebb nyugat-európai kommunista pártoknál ennek az új irányzatnak a kialakítását egy szigorú lelkiismereti vizsgálat előzte meg, amelynek során a kommunisták becsületes szembenézéssel arra a kérdésre keresték a választ, miért nem sikerül győzelemre vinni az új társadalmat a legfejlettebb államokban, miért nincs még mindig szocializmus azokban az országokban,

ahol a gazdasági erők fejlettsége a legmagasabb szintre emelkedett. Ennek a szembenézésnek az eredménye az a felismerés, hogy ezért a kommunista pártok maguk is hibásak, meg kell tehát változtatni a régebbi taktikát és stratégiát. Ennek eredményeként alakult ki az eurokommunizmus irányzata a nemzetközi kommunista mozgalomban.

Az új irányzat eredményeként a kommunisták két nyugat-európai országban is a kormánykoalíció részévé váltak. Spanyolországban a többi párttal együtt aláírták a moncloai egyezményt, amely a pártok közös ügyévé tette a kormánypolitikát. Olaszországban mind közelebb kerültek a kormányhoz. Kezdetben kívülről tartották fenn a kormányt, azzal, hogy a parlamentben tartózkodtak a szavazástól, később pedig a közös politika kialakításában és ellenőrzésében is bevonták őket. Mégis a kormányhoz legközelebb a francia kommunisták kerültek, hiszen a baloldalnak a községi választásokon aratott elsőprő győzelme után mindenki biztosra vette, hogy a parlamenti választásokon az egyesült baloldali győz és ezzel Franciaország kommunista minisztereket kap.

Mit hoztak ezzel szemben a választások? Franciaországban az addigi kormánykoalíció megtartotta parlamenti többségét, az utolsó percben ugyan helyreállt a baloldal egysége, de ez nem volt elegendő a győzelemhez, sőt a választások után ténylegessé vált a szakadás a Kommunista Párt és a Szocialista Párt között. Spanyolországban a választásokon a kormány ügy megszilárdította pozícióit, hogy most már a pártokkal való egyezés nélkül próbál kormányozni. Olaszországban a Kommunista Párt veszített szavazóinak számából, és most már nemcsak hogy nem hajlandóak bevenni a kormányba, hanem nélküle, és támogatása nélkül próbálnak kormányt alakítani. Azt bizonyítja-e ez, hogy az eurokommunizmus irányvonalának kialakítása ellenére sincs esély a kommunisták kormányra kerülésére? Arról van-e szó, hogy nem reális a nyugat-európai kommunista pártok elképzelése a társadalom demokratikus, parlamenti átalakításáról? Ezekre a kérdésekre kereste a választ a majdnem egyidőben tartott három pártkongresszus: a Francia KP-é egy évvel a választások után, az Olasz KP-é közvetlenül a választások előtt, a belga kommunisták pedig saját lehetőségeiket vizsgálták az eurokommunizmus keretében.

2.

A pártkongresszusokon végrehajtott elemzés és lelkiismeret-vizsgálat elsősorban is arra mutatott rá, hogy a kommunisták pillanatnyi visszatorulásának, az eurokommunizmus kezdeti lendülete megtörésének objektív és szubjektív okai vannak. Az objektív okok vizsgálata között első helyre tehetjük azt a pusztán tény, hogy az eurokommunizmus nem valami varázsigé, amelynek megfogalmazásával a nyugat-európai kommunista pártok már meg is oldották a társadalmi átalakulás kérdését,

már biztosra vehetik a győzelmet, csak éppen ki kell várniuk elképzeléseiknek diadalát. Mint mondtuk, az eurokommunizmus irányzata reális esélyt adott a kommunista pártoknak arra, hogy ne passzív ellenzéki-ségből, hanem a kormányokkal való aktív viszonyban befolyásolják egy-egy ország politikáját, sőt megnyitotta előttük a kormányra kerülés távlatát is, de ez a politika, stratégia és taktika semmiképpen sem szavatolja automatikusan a társadalmi átalakulás megindulását, a kommunista pártok hatalomra kerülését. Még ha nem is lettek volna ezek a sokak számára esetleg lehangoló események, akkor is a kommunista pártoknak el kellett volna gondolkodniuk azon, hogy az eurokommunizmus pártjai közé tartozik-e mondjuk a Belga Kommunista Párt is, amely legutóbbi kongresszusán éppen azzal a ténnyel volt kénytelen szembenézni, hogy a belga munkásmozgalom nagyarányú fellendülése, az országban halmozódó problémák és társadalmi bajok ellenére sem tudott a párt nagyobb befolyásra szert tenni. Sőt, a Brit Kommunista Párt nemrégiben tartott kongresszusa emlékeztetett is arra, hogy az eurokommunista programot először a Brit KP fogalmazta meg 1951-ben, amikor kimondta, hogy: „Nagy-Britannia saját útján jut el a szocializmusig... A brit kommunisták kijelentik, hogy a brit nép a kapitalista demokráciát igazi népi demokráciává alakítja át, a parlamentet pedig, amely Britanniának a demokráciáért vívott történelmi harcában jött létre, a nép hatalmas többsége akarátának demokratikus fegyverévé formálja át.” Ennek ellenére a Brit Kommunista Párt ma sem tud lényegesen beleszólni országa ügyének intézésébe. Már maga ez a körülmény elég figyelmeztetés lehetett volna valamennyi nyugat-európai kommunista párt számára, hogy az eurokommunizmus semmiképpen sem varázsigé, amely egyszerre új helyzetet tud teremteni.

A pillanatnyi visszaesés másik objektív okaként megemlíthetjük, hogy — bármilyen furcsán hangzik — a gazdasági válság nem egyértelműen kedvez a kommunista pártok előretörésének. Nyilvánvaló ugyanis, hogy a kommunista pártok kormányra kerülésének biztosítéka olyan pártszövetség, amely összefogja a baloldal számos más erőhordozóját is. Viszonylag békés időszakokban ez a szövetség könnyebben megteremthető és fenntartható, a válságos napok, főképp a gazdasági válság olyan elhúzódnása mint most Nyugat-Európában, viszont kiélezhetik a baloldali szövetségen belüli viszonyokat is. Példa erre a francia baloldali szövetség, amely egy karnyújtásnyira a hatalomtól bomlott fel, elsősorban azért, mert a gazdasági válság körülményei között a kommunistáknak már olyan erősebb követeléseket is meg kellett fogalmazniuk, amelyeket a szocialisták nem tehettek magukévá, a kommunistáknak viszont ragaszkodniuk kellett ezekhez a követelésekhez, ha nem akartak elszakadni a munkásosztály egyre elégedetlenebbé váló zömétől. Így aztán a párt ott őrlődött a válság diktálta elégedetlenség erősebb megfogalmazása meg a szövetség többi tagjával kötendő kompromisszum követelménye között.

Fhhez hozzá kell még tennünk, hogy a gazdasági válság hatása maga sem egyértelmű. Mint Marchais fogalmazta meg a francia pártkongresszuson: „A gazdasági válság hozzájárul a változtatás igényének növekedéséhez, de ugyanakkor kiváltja a félelmet, az ellenállást ezzel a változással szemben, sőt a visszakozást is.” Így aztán a nyugat-európai kommunista pártok pillanatnyi visszaesésének objektív okai között mindenképpen ott van az a tény is, hogy a gazdasági válság súlyosabbá tette a belső harcokat, ezzel a baloldalon, sőt egy-egy párton belüli csatározásokat is. Éppen ez az objektív körülmény utai viszont arra, hogy ez a visszaesés csakis ideiglenes lehet.

A lezajlott pártkongresszusok azonban nem annyira az objektív okok, hanem a szubjektívek vizsgálatát állították előtérbe. A szubjektív okok keresése közben ismét jelentkezett a dogmatikus szárny, amely azzal hozakodott elő, hogy kár volt feladni a régi irányvonalat, nem is kellett volna kikötni az eurokommunizmusnál, hiszen a párt ellenfelei továbbra is ugyanolyan érveket használnak fel ellene mintha semmi sem változott volna. A Francia Kommunista Pártban a leghevesebbek ezek a belső viták, ott jelentkezett a másik szárny is, amely azt hozta föl, hogy a Kommunista Pártnak — ha már belement a baloldali szövetségbe — minden engedményt meg kellett volna tennie annak érdekében, hogy megőrizze a szövetséget a Szocialista Párttal, semmilyen kompromisszum nem lett volna túl magas ár a baloldali szövetség győzelméért, a parlamenti többség megszerzéséért. Utána folytathatta volna a párt harcát saját elképzeléseiért, de már a meghódított hatalom palánkjain belül. Ebben az érvelésben néha feltört még a szocialistáknak az a tétele is, hogy a Kommunista Párt megijedt a vezető szerep átengedésétől, attól, hogy a szövetségen belül a szocialisták törtek előre, sőt esetleg még attól is, hogy a gazdasági válság körülményei között vállalja a felelősséget az ország kormányzásáért.

A dogmatikus és a szociáldemokrata szárny jelentkezése egyaránt csak részben adott választ a kommunista pártok visszaesésének szubjektív okaira. Az Olasz Kommunista Párton belül egy másfajta vita folyt le, abban nem jutottak kifejezésre a különféle áramlatok, mégis ez a vita sokkal jobban rávilágít ezekre a szubjektív okokra. Gondolunk itt arra, hogy az olasz kommunisták kommunista őszinteséggel görcső alá vették azt, hogy a Kommunista Párt veszített szavazóinak számából, sőt 1978-ban taglétszáma 23 704 fővel csökkent. A kongresszus előtt lezajlott viták még a parlamenti választások eredményei előtt vizsgálták a Kommunista Párt befolyásának gyengülését, de mégis rávilágítottak néhány olyan tényezőre, amelyet a választások eredményeinek elemzése csak alátámaszthat. A sok tényező közül csak két mozzanatot emelnénk ki. Egyik az Alfa Rómeó gyárban — ahol 20 000 dolgozó közül 1200 párttag van — tartott kongresszus előtti tanácskozáson hangzott el. A résztvevők ugyanis arról beszéltek, hogy „a legna-

gyobb veszély abban rejlik, hogy a demokratikus centralizmus csak egy irányban működik, a csúcstól a bázis felé". Azt kifogásolták ugyanis, hogy a párt vezetősége sokkal nagyobb gondot fordított a többi párttal való egyezkedésre, a parlamenti erőviszonyok taktikai játékaire, mint a párttagság és a kommunistákkal szimpatizáló tömegek véleményére és nem reagált még az ilyen értelmű alulról jövő figyelmeztetésekre sem. A másik mozzanatra a calabriai föderáció titkára utalt, amikor kijelentette: — „Amikor a regionális igazgatásról megállapodtunk a kereszténydemokratákkal, a mezőgazdasági munkások, akik a párt erejének és váiasztóinak 70 százalékát teszik, azt mondták: — Ti csak folytassátok, majd meglátjuk ebből mi lesz. És továbbra is csak passzív szemlélők lettek. Mi viszont részévé váltunk a regionális közigazgatásnak, s elveszítettük a tényleges hatalomért folyó harc lehetőségét.” Ez a nyilatkozat ugyanis arra utal, hogy a párttagok és a párt választói eleve bizalmatlanul fogadták a kereszténydemokratákkal való egyezséget. Ilyen körülmények között a pártnak vagy erőlesebben kellett volna fölvetni a tömegek igényeit, vagy pedig a parlamenti harc taktikáját hatékonyabban kellett volna párosítania a tömegek mozgósításával, a tömegekkel való munkával, a tömegek hangulatának érzékeny figyelembe vételével; általában pedig szorosabban kellett volna kapcsolni a parlamenti és a forradalmi harc hagyományait és eszközeit.

3.

A nemrég lezajlott pártkongresszusok ezeknek a szubjektív okoknak az elemzését elvégezték, azzal, hogy az Olasz Kommunista Párt vezetőségének ülése már a parlamenti választások eredményének tudatában egészítette ki a kongresszuson adott elemzést. Az okok vizsgálata és a további taktika meghatározása legelőször is azt mutatja, hogy az eurokommunizmus nem valamilyen egységes áramlat, hanem minden párt másképp keresi a neki és sajátos körülményeinek legjobban megfelelő megoldást. A spanyol kommunisták például még a jelenlegi körülmények között sincsenek ellenzékben, a belga kommunisták pedig annak módját vizsgálták hogyan tehetik politikai erővé a gazdasági válság szülte elégedetlenséget, a francia és olasz kommunista párt pedig arra a kérdésre kereste a választ, hogyan folytassa harcát a jelenlegi körülmények között, amikor messzebb vannak a kormányra kerüléstől mint az eurokommunizmus koncepciója megfogalmazóinak időpontjában. A két kongresszus nagyjából ugyanazt a választ adta, majdnem ugyanolyan kérdésekre, csak éppen a hangsúlyozásban van eltérés. A lényeg az, hogy egyetlen erős nyugat-európai kommunista párt sem rendezkedett be egyszerűen passzív ellenzékiségre, egyik sem tette a messzi jövőben a szocialista átalakítás távlatát és lehetőségét, hanem csak azt a következtetést

vonta le, hogy új körülmények között a harcnak új eszközeit és új módszereit kell igénybe venni.

Ebben a közös keretben a Francia Kommunista Párt elsősorban a harcra tette a hangsúlyt. „Miért harcoljunk” — tette fel a kérdést Marchais, s rögtön megadta a választ: „Elsősorban is azért, hogy nemet mondjunk. Nemet a nadrágszjű összehúzására, az elbocsátásokra, a munkanélküliségre, a munkahelyi bizonytalanságra. Nemet a vállalatok bezárására, a külföld felé való fordulásra. Nemet Franciaország hanyatlására, függetlensége és szuverenitása elvesztésére. Nemet minden kísérletre, hogy a munkásokra ilyen romboló politikát kényszerítsenek.” Ugyanakkor azonban a francia kommunisták világosan látják, hogy nem lehet visszatérni a puszta tagadás régi módszerére, a párt nem lehet egyszerűen ellenzék a kapitalizmus rendszerének keretein belül. Ahhoz, hogy tényleges erővé váljon és befolyásolni tudja az ország továbbfejlődését, távlatot kell adnia, meg kell világítani a tömegek tevékenységének célját. Ezt a célt találta meg a párt legutóbbi kongresszusa az öngazgatásban, abban a jelzőben, amelyet még a közös program elfogadásának idején is idegenkedve fogadtak. Az öngazgatás mögött meghúzódó program azt jelenti, hogy „új viszonyok kellenek a gazdaságban, a vállalatokban, mert a hazánkat sújtó rossz újfajta gazdasági fejlődést igényel, olyan új növekedést, amely a gazdasági tevékenység súlypontjában az embert, a dolgozót állítja, aki kielégíti anyagi és kulturális szükségleteit és felhasználja képességét a kezdeményezésre, arra, hogy a tevékenység mozgatója legyen. Az új viszonyok falun és városban az öngazgatás útján lehetővé teszik a polgárok számára, hogy maguk birkózzanak meg saját problémáikkal, saját életükkel”.

A harcnak és az öngazgatásnak ez a kettőssége teremt új viszonyt a párt és a tömegek között, hogy az új társadalomért vívott harc kevésbé legyen pártszövetségek megállapodása, választási vagy parlamenti szövetsége, hanem a tömegekből, a tömegekkel végzett munkából, a párt és a tömegek egybeolvadásából nőjön ki. Az még nem elég világos, hogy ezt a konkrét tömegmunkát hogyan képzelik el — kivéve, hogy az Olasz és Francia Kommunista Párt egyaránt legsürgetőbb napi feladattá tette a gyári pártsejtek létrehozását, szaporítását —, hogyan nő ki abból a társadalom átalakításának folyamata, mi a viszony e tömegmunka meg a pártok szövetsége között. Ezekre a kérdésekre majd a gyakorlatban, a hétköznapi munkában kell választ adni, ahhoz azonban az új taktika megfogalmazása elegendő, hogy a párt hasznosítja a választási kudarcból levonható tapasztalatot: nem a pártszövetségek, nem a csúcsok összefogása hozza meg az új társadalmi rendszert. De arra is elegendő, hogy a párt ne passzivizálódjon, ne vesszen el a távlat nélküli, mindennapos harcban. Az a kérdés, amelyre a gyakorlati munkában a most elvben megfogalmazott tétel alapján a francia kommunistáknak választ kell adniuk a mindenkori forradalmak, főképp a szocialista forradalmak dön-

tő kérdése: hogyan lesz a tömegek mindennapos tevékenységéből, hétköznap napi harcából társadalmat átalakító, új társadalmat teremtő erő.

Az Olasz Kommunista Párt kissé más hangsúllyal és némileg másképpen fogalmazta meg az új helyzet tanulságait és a harci taktikát is. Ebben mindenképpen közrejátszott az, hogy az Olasz Kommunista Párt a baloldal vezető ereje, sőt nélküle még a legutóbbi választások után sem lehet kormányozni Olaszországot. Éppen ezért az Olasz Kommunista Párt a Francia KP-tól eltérően — amelynek a baloldalon belül is át kellett engednie a vezető szerepet a szocialistáknak — a vezető erő tudatában kell választ adnia a felmerült kérdésekre. Ez is okvetlenül hozzájárult ahhoz, hogy az Olasz Kommunista Párt átfogóbban, s egyben konkrétan fogalmazta meg a kérdést: „A probléma, amellyel szemben találjuk magunkat az a kérdés, hogyan lehet annyira kibővíteni a munkásosztály szövetségének rendszerét, hogy az mind jobban képessé váljon az új társadalmi jelenségek fölfogására, hogy tömörítse és a társadalmi átalakulás irányába terelje e szövetség részvevőinek érdekeit és törekvéseit. Szem előtt kell tartanunk, hogy a szövetség politikáját nem lehet csak a társadalmi és gazdasági érdekek egybeesése szempontjából nézni, fel kell becsülni a többi elemet is, a politikai, eszmei, kulturális és szokásbeli tényezőket.”

Az ilyen helyzetfelmérés alapján az Olasz Kommunista Párt új stratégiájában és taktikájában nem annyira a harc mint a pozitív program áll előtérben. A hangsúly bizonyos eltolódását jelzi már az is, hogy Berlinguer, az Olasz Kommunista Párt tevékenységének kereteit nem csak a mostani gazdasági válság és a fokozódó elégedetlenség koordinátái közé helyezte, hanem átfogóbban fölmérte azt a világhelyzetet is, amelyben befejeződik a gyarmaturalom felszámolása, folyamatban van a nők felszabadulása, ugyanakkor mind több gondot okoz a fiatalság munkanélkülisége és amikor az emberiség egészében — minden napi jelszó, ideológiai és más természetű összeütközéstől függetlenül — választúra kerül, amikor szakítania kell az úgynevezett „fogyasztói civilizációval”, amely „megteremtette a fogyasztás és a pazarlás irracionális rendszerét”. Az emberiség ezen választútja előtt az olasz kommunisták saját távlatukat és a társadalmi átalakulás szükségességének kényszerítő mozzanatát látják. Ezen túlmenően az az elképzelésük, hogy a kommunista párt akkor segítheti elő legjobban a tömegek érlelődését, az új problémák és szükségletek tudatosodását és ezzel a tömegek megindulását a társadalmi átalakítás útján, ha „következetes, józan és szigorú politikát folytat minden téren, a gazdasági és társadalmi életben, a polgári életben, iskolákban és munkahelyen, az állam és apparátusának tevékenységében, a demokratikus intézmények működésében és ne felejtsük el, a párt életében is.”

Ez a következetes, józan és szigorú politika pedig azt jelzi, hogy az Olasz Kommunista Párt nem áll egyszerűen a nemet mondás pozícióján, még csak az olasz munkásosztályt sem pusztán arra mozgósítja, hogy

harcba szálljon a rendszerrel és annak kinövésével, hanem ellenkezőleg éppen azt igyekezik tudatosítani, hogy a munkásosztály nem nézheti csak saját érdekeit. Az általános társadalmi érdekeknek ez az erélyes képviselője a munkásosztálytól, elsősorban cicsapatától, a kommunista párttól főleg azt követeli meg, hogy pozitív programot adjon a társadalmi élet valamennyi kérdésének megoldására. Ezzel magyarázható, hogy az olasz kommunisták pártkongresszusa tényleg ilyen pozitív programot dolgozott ki a terrorizmus elleni harctól az ország testnevelési és sportéletének fejlesztéséig, vagyis a társadalmi és a gazdasági élet minden területét felölelő programot.

Itt a közös vonás a két kommunista párt tapasztalatlevonásában és új taktikájában: együtt vallják, hogy az új társadalom diadala nem lesz látványos parlamenti győzelem, vagy a kommunista miniszterek látványos bevonulása a bársonyszékekbe, hanem lassú átalakulás, lassú változások egész sorozata. Lehet hogy máson van a hangsúly — a francia kommunisták a meglévő tagadásával, mindennapos harccal, az olasz kommunisták viszont a meglévő keretek kihasználásával, azokon belüli pozitív programmal akarnak eljutni ezekhez a lassú változásokhoz. A lényeg azonban az, hogy mind a két kommunista párt a tömegek felé fordulás, a tömegek megnyerésének tanulságát és tapasztalatát vonta le a választási kudarcból. Persze itt még vannak és lehetnek megoldatlan kérdések, főleg az, hogy ezzel a hétköznapi mindennapos tevékenységgel hogyan lehet eljutni a tömegek megnyeréséhez és megmozgatásához és a lassú mennyiségi változások hogyan és mikor hozzák meg a minőségi ugrást. De a leglényegesebb az, hogy egyik kommunista párt sem a passzivizálódás, a visszavonulás következtetését vonta le az elszedett kudarcból, hanem a tanulságok alapján a még fokozottabb tevékenység irányát és módszereit fogalmazta meg.